

FLORIAN COPCEA

Drobeta Turnu Severin
(România)

MIHAI EMINESCU: „IDEEA EUROPEANĂ”

Abstract

Florian Copcea's article aims at analyzing the „European idea” in M. Eminescu's view. In numerous publicistic articles he describes Europe as „an organism” in terms of a programmatic organism which he promotes in his entire work. He proposes to found „The Spiritual European League” that anticipated the European Union of today.

Renașterea noastră națională și integrarea culturii românești într-un circuit de valori lărgit, i-a avut drept exponenți, în conjuncturi sentimentale față de fenomenele dinlăuntrul zonei delimitate, numită Europa, pe Paris Mumuleanu, Dinicu Golescu, Constantin Stere, Eufrosin Poteca, Mihail Kogălniceanu și Grigore Ghica.

Însă, cu mult înainte de aceștia, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Dimitrie Cantemir vor postula nașterea europenismului românilor din spiritul culturii universale cu care intraseră în contact direct. O constatare imediată, care confirmă existența proeuropenismului românesc, îl face pe prof. dr. univ. Mihai Cimpoi¹ să scrie: „Sentimentul că europenismul face parte din propria existență a românului și din «substanța medulară» (după expresia lui Călinescu) a românismului au avut-o cu deosebire iluminiștii, pașoptiștii, junimiștii, filozofii, oamenii de cultură și scriitorii din perioada interbelică”.

În accepțiunea sa, proeuropenismul românesc s-a manifestat, la început, sub forma atitudinilor sentimental admirative, exprimate retoric și liric, pentru ca să continue prin formarea unei conștiințe după modelul european. Românii au fost mereu atrași, pe parcursul unui secol și jumătate, de mitul unei „idei comune”, capabilă să le deschidă calea spre civilizație și, astfel, spre universalitate.

Apariția meteorică a lui Eminescu nu numai că a înnobilat idealul poporului, ci l-a provocat să caute acele elemente care să garanteze, pe de o parte, conservarea limbii, iar pe de altă parte, accesul liber la valorile spirituale. În scrisoarea din 11 februarie 1871 către Iacob Negruzzi, el pretinde că orice demers de integrare a naționalismului în universal trebuie făcut „pe pământurile noastre strămoșești...”, condiție fără de care nu am avea garanția respectării limbii și bisericii”. El găsește oportun că trebuie să intrăm, „păstrând firea noastră românească”², în „concertul popoarelor europene”. În viziunea lui Eminescu o Europă unită nu este un exercițiu teoretic, pus în pericol de naționalismul etno-marxist. Să nu pierdem din vedere că în prima jumătate a secolului al XIX-lea își făcea loc în istorie și curentul federalizării Europei. La noi Nicolae Bălcescu, Simion Bărnuțiu și Dimitrie Brătianu împărtășeau ideile lui Mazzini care susțineau realizarea, pe baza statelor naționale, a unei Europe federale democratice și republicane.

În contrast cu principiul federalismului enunțat în special de aristocrați, optimismul lui Eminescu a devenit șansa României de a aspira la „ideile de progres” pentru a se „întări înăuntru și a inspira încredere în afară”³.

Pentru Eminescu Europa era asociată unui *organism* „în care palpită viul și care este modelul unității și dezvoltării organice”⁴.

Acesta devine subiectul fundamental pus în discuție de Eminescu în articolul *În unire e tăria* publicat în *Federațiunea* (III, nr. 34, 10/22 aprilie 1870, p. 131-132), care comentează editorialul *Einheit macht stark* apărut la 13 aprilie 1870 în ziarul ceh de limbă germană – *Politik*. Sesizând efectul ce l-ar putea avea asupra românilor constituirea unei *Ligi spirituale europene*, organism invocat în *Politik*, dar mânat și de dorința sa acerbă de a-i alia ideii europene, Eminescu îl redă aproape în întregime. Evident, Eminescu a fost atras de orientarea popoarelor, într-un „timp de tranziție”, către interesele lor comune care pot fi realizate numai dacă vor fi unite într-o „strânsă ligă spirituală întreolaltă”. Tare mult trebuie să-l fi fascinat pe poet acest pasaj: „Trebuie să ne simțim și înțelegem cu acuratețe unul pre altul, pentru ca să facem de rușine viclenia inamicilor noștri comuni, a căror țintă rămâne totdeauna aceeași și care nu vor nimica mai puțin decât de a ne dezbină întotdeauna. Nici un popor să nu se mai lase sedus de la flamura comună prin promisiuni cari se inspiră doar conducătorilor săi. Să ne aducem aminte de trecut, care ne-a învățat cu mii de fapte atât de amare cum că numai o solidaritate tare poate să ne îndeostuleze și să îndeplinească toate la care suntem îndreptățiți. Să ne ferim din calea ademenirilor contrariilor, fie ele cât de strălucite”⁵.

Acest articol, care reflecta poziția cehilor în privința „noii alianțe a popoarelor” l-a convins pe Eminescu asupra necesității ca românii să nu piardă șansa istorică de a face parte din *federațiunea* în care, precizează editorialul din *Politik*, unul să stea pentru toți și toți pentru unul. Eminescu chiar se întreabă retoric: „Ce fac românii pentru a se alia acestei idei?”. El este convins că românii nu pot rămâne în afara acestei mișcări europene, întrucât „azi avem atâtea națiuni care au interese comune nouă și se luptă alături de noi”. După părerea sa românii nu au dreptul să rămână „singuri pe câmpul de luptă” și să dea „cu piciorul stării de față a lucrurilor”. El este contrariat de lipsa de reacție a „presei boeme” dar și a „conducătorilor noștri” care manifestă o nepăsare fatalistă în ceea ce privește modelul său utopic „de Europă ca organism ideal armonizat”⁶.

Continuând raționamentul ilustrului cărturar, M. Cimpoi - Eminescu era european prin spiritul său deschis, ideea europeană fiind mai întâi ideea românească: „unirea națională (a românilor) și unirea națiunilor europene sub semnul comunității intereselor, al «constituțiunii neamurilor», deci al unui spectru de particularități afine, al valorilor și al unei poziții geografice de răscruce care determină funcția de liant spiritual intercontinental, iată axa publicisticii eminesciene”⁷.

Atât tema editorialului din *Politik*, cât și a articolului eminescian *În unire e tăria*, gravitează în jurul „națiunilor nemulțumite ale Austriei” care sunt chemate să reformeze Constituția, românii având datoria providențială de a se solidariza și a pași „la o activitate comună” în opoziție cu „inamiciția ungarilor”.

Demersul lui Eminescu din *Federațiunea* nu este izolat și nici singular. În perioada 1876-1883 în *Timpul* el a pledat pentru europenism, acesta făcând parte intrinsecă din propria existență a românului și din „substanța medulară”, conform expresiei lui G. Călinescu, a românismului în genere. În Rusia și Europa⁸, în contextul dualismului germano-maghiar, Eminescu concluzionează: „Suntem cu totul cufundați în ideile Occidentului” și „suntem

o muchie de despărțire între două lumi cu totul deosebite”, motiv pentru care prioritatea noastră exclusivă ar trebui să fie „să cunoaștem amândouă lumile acestea”. Intervenția episodică din *Timpul*⁹ – *Idealul unității politice a românilor* –, ne dă o imagine clară în legătură cu atitudinea lui Eminescu vis-à-vis de „curentul de nord-est” menit „a schimba fața Europei și curentul de vest ce tinde a menține *status-quo*”. Iată câteva precizări elocvente în acest sens: „Hotărârea noastră pentru Răsărit sau Apus va atârna desigur de viitorul ce ni-l vor asigura; și aceasta nu ca stat numai, căci statul român prin teritoriul său șes și deschis din toate părțile nu pare menit de providență de a fi militar și cuceritor, ci ca nație. Ni se pare evident că viitorul Orientului este o confederație de popoare în care egalitatea naționalităților și limbelor, pe orice teritoriu se vor afla ele, va fi lucru principal, iar formațiunile de state lucru secundar”.

Într-o astfel de conjunctură „idealul românilor din toate părțile Daciei lui Traian este menținerea unității reale a limbei strămoșești și a bisericii naționale”. El nu poate accepta „starea de asediu” la care este supusă Transilvania din partea Ungariei, situație care îl obligă să pună, totuși la îndoială generozitatea Austriei: „Prin urmare, întorcându-ne de unde am plecat și considerând asiduitatea cu care presa austriacă cere de la români ca în caz dat să se sacrifice pentru «civilizație», ni se va da voie să întrebăm dacă civilizația austro-maghiară, în forma în care ni se arată, merită să ni ridicăm brațul pentru ea, dacă se poate cere de la români ca ei să meargă alături ca o putere care, stăpânind ea însăși peste trei milioane de români, îi tratează într-adins și într-una cu disprețul celui mai elementar simț de justiție; căci românii – să fie bine stabilit - nu cer privilegiu, prerogative, ei cer în Ungaria cel puțin aplicarea conștiințioasă a legii *pozitive* a naționalităților, în Bucovina nu cer decât exercițiul liber al confesiei lor, autonomia bisericilor; o autonomie pe care-o au evreii, lipovenii, calvinii, nemaivorbind deloc de puternica poziție a bisericii catolice; dacă, c-un cuvânt, se poate cere să ni vărsăm sângele pentru a asigura contra mișcării slave supremația simulacrului de civilizație evreiască din Austro-Ungaria”.

La dilema foii germane *Bukarester Torblatt*, care oscila în a da un răspuns la întrebarea care dintre cele două puteri (Austria și Rusia – *n.n*) ar fi favorabilă României și dacă acesta ar putea rămâne în afara influențelor, Eminescu pledează pentru echilibru: „Nici una, răspundem. Avem într-adevăr trebuința de păstra bunăvoința Austriei; dar trebuința aceasta este egală către toate puterile mari. Avem nevoie și de Italia, și de Rusia, și de Germania, și de Angliera, și de Franța, în mod cu totul egal. Acesta este întreg înțelesul poziției noastre dificile în Orient. Popor latin, înconjurat de slavi, de maghiari, de germani, noi nu putem răzima pe nici o simpatie de rasă, care e cea mai puternică dintre toate (...) Înclinând spre una sau spre alta e evident că punem în cestiune interesele sau ale unuia sau ale altuia. Dovedind însă, prin toată atitudinea noastră, că, în mijlocul acestei lupte ascunse, noi nu urmărim decât pur și simplu interesul nostru național, nici una dintre ele nu ne-o poate lua în nume de rău¹⁰”.

În *Timpul* din martie 1880, în articolul *În privirea politicii externe*, Eminescu, tot în acest context, este categoric: „Numai că de la pericolul imediat și vădit până la planuri de politică europeană, până la voința de-a fi un factor hotărâtor în echilibrul european, e o deosebire cât cerul de pământ. Prin urmare conștiința rolului modest pe care-l are țara noastră, fie în Europa, fie chiar în politica specială pe care o putere sau alta ar inaugura-o cu oarecare precumpărare în Orient, sentimentul apoi că suntem atât de străini, deci o individualitate cu totul aparte în mijlocul popoarelor și mari și puternice care ne înconjură, toate acestea ar trebui să se imprime și-n politica noastră exterioară, pe care

am trebui s-o urmăim ca și strămoșii noștri, cari stăteau bine cu toți și nu se apărau decât de agresiune directă”. În corpul aceluiași articol, reproducând un text, Eminescu face cunoscute „aspirațiunile noastre” de a ne apropia de „civilizațiunea europeană”, ideile de progres românesc trebuind „să fie pururea ținta noastră pentru a ne întări înlăuntru și a inspira încredere înafară”. El recomandă românilor să nu se îndepărteze de interesele naționale, o asemenea politică fiind „singura bună pentru România (...) fiindcă am regretat și regretăm și astăzi că înaltul areopag european nu ne-a asigurat el însuși condițiile de existență ce le doream cu toții pentru statul nostru”.

Europa este concepută de poet ca un model unic, diferit de celelalte părți ale lumii, capabil să copieze organizarea albinelor și furnicilor care reprezintă „prototipul în mic al statului omenesc:” „Europa pare a fi capabilă de-a trăi continuu: cauza este că ea e tocmai partea aceea a Pământului, care în proporțiune cu întinderea ei teritorială are litoralele (țărmi) cele mai multe. Și marea nu este numai un element, ci o mare faptă economică, căci este un puternic mijloc de comunicațiune, drumul popoarelor. Asta însemnează atâta, că Europa are facultatea, natura de-a întreprinde și întreține comunicațiunea cu toată lumea și din punctul acesta de vedere ea e situată în mijlocul lumii întregi”¹¹.

În studiul său *Europa, sarea Terrei*¹² eminescologul Mihai Cimpoi notează: „Eminescu visa și la o uniune intimă a micilor state de la Dunăre care existau în secolul al XIV-lea «prin sentimentul de comunitate religioasă, opusă puternicelor încercări de prozelitism catolic și prin tendința de-a se desface de supremația ierarhiei bisericești a Bizanțului și de a-și crea bisericile lor autonome»”.

Așadar, rolul României în consolidarea ideii europene, „este unul modest”, dar asta nu trebuie să o lipsească de „ideea armoniei intereselor” o națiune ca a noastră „trebuie să stea cu toată Europa în raporturile de liber schimb și de liberă așezare reciprocă, în care stau întreolaltă Franța, Anglia bunăoară”.

Pe respectivul temei el își bazează și acest raționament care își are originea în revolta sa față de necunoștința marilor puteri care, deși au promis, nu au asigurat „protecție României contra războiului și întreaga Europă, deși i-a ținut cumpănă pe malurile Dunării”, „ne-a lăsat în voia propriei noastre sorți”¹³, cu alte cuvinte „ne-au ruinat economiceste”.

O contribuție substanțială în direcția dezvoltării ideii de *Ligă spirituală europeană* care să presupună o nouă alianță a popoarelor sub formă de *Federațiune Europeană*, o constituire și lucrarea *Economia națională*¹⁴ care, se presupune, este transcriere a unor prelegeri de economie politică. Descoperim aici comentarii pertinente referitoare, printre altele, la „statele antice ale Europei”, singurele care pot aduce prosperitate și independență lumii și pot experimenta „ideea de stat aristotelică”. Este adus în discuție Platon a cărui „cugetare fundamentală (...) e ceea ce numim noi prototipul, ideea”, al cărei idealism l-a marcat profund pe Eminescu. Tot acolo se face referire și la Aristotel, „domnul materiei”, cum este el caracterizat. Nu întâmplător am adus în discuție această latură sensibilă a poetului care, într-adevăr, a fost rezultatul, în publicistică și poetică, a filozofiei marilor gânditori ai culturii universale. În articolul *Proiectul d-lui Conta asupra instrucțiunii* (2), publicat în *Țimpul*¹⁵, cu referire la reforma învățământului, M. Eminescu comentează: „Școalele noastre secundare, îndeosebi învățământul numit gimnazial-liceal, sunt întocmite în esență după modelele luate din Franța și din Germania. Esența acestui învățământ este la noi, ca și în Franța și Germania, clasicitatea și cultura literară și istorică pe temeiul clasicității, adică *humanitatis studia* în înțelesul celor vechi. Pe acest temei, susținut în Germania și în Franța prin tradițiunea unei culturi de multe secole, ne-am organizat și noi școalele mai înalte și ne-am pus astfel în *comunitate de cultură cu Europa*

apuseană. Această comunitate de cultură cu Europa civilizată este pentru români de-o necesitate așa de absolută încât încercarea de-a slăbi ar însemna astăzi paralizarea oricărui progres al școalelor noastre și, în genere, al statului român”.

În opinia lui Eminescu, „străbaterea firelor de cultură de la noi la Europa apuseană și de la Europa apuseană la noi (...) a contribuit a face din noi ceea ce suntem astăzi: un popor de ginte latine cu conștiința misiunii sale de a fi un purtător de cultură la pragul Orientului și cu dorința vie de-a-și asimila tot mai mult rezultatele experiențelor Europei apusene fără a trece prin crudele încercări prin cari s-a văzut ea adeseori pedepsită pentru orice precipitare și tendență exagerată”.

Proeuropean și susținător înverșunat al ideii unei configurații europene concentrice, care a depășit „modelul utopic de Europă ca organism¹⁶”, Titu Maiorescu, în studiul *Despre scrierea limbii române (1866)*, prezice: „Secolul XIX se va numi în istorie cu drept cuvânt secolul naționalităților. În el s-a lămurit și se realizează ideea că popoarele sunt chemate a se întări în cercuri etnografice, deosebindu-și fiecare misiunea istorică după propria sa natură. Pe lângă tezaurul comun al popoarelor civilizate, mai are fiecare țărâmul său aparte, în care își dezvoltă în mod special individualitatea și, separându-se aici de toate celelalte, își constituie naționalitatea sa. Astfel, se cere ca poporul să aibă o formă de stat națională, și mai ales o literatură și o limbă națională”.

Având o asemenea concepție despre *ideea europeană* nu este greu să ne explicăm de ce T. Maiorescu a recunoscut¹⁷ dimensiunile europenității și universalității omului timpului modern care a devenit Mihai Eminescu.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- ¹ *Proeuropeanismul românesc* în *Acta Universitatis Danubius* nr. 1, 2007, p. 9-19.
- ² *Vezi Tradiții istorice* în *Publicistică – Referiri istorice și istoriografice*, Ed. Cartea Moldovenească, Chișinău, 1990, p. 214.
- ³ *Vezi articolul În privirea politicii externe* în *Timpul*, 6 martie 1880.
- ⁴ Mihai Cimpoi, *Europa, sarea Terrei*, Ed. Ideea Europeană, București, 2007, p. 89.
- ⁵ Eminescu, *Opere*, III, *Publicistică. Corespondență. Fragmentarium*, Ed. *Univers enciclopedic*, București, 1999, p. 75.
- ⁶ Mihai Cimpoi, *Proeuropeanismul românesc*, revista *Acta Universitatis Danubius*, nr. 1/2007, p. 11.
- ⁷ *Idem*, p. 12.
- ⁸ *Timpul*, 29 octombrie 1876.
- ⁹ *Timpul*, 17, 19, 21, 26 noiembrie 1876.
- ¹⁰ Mihai Eminescu, *Opere*, XI (ediția Perpessicius), București, 1984, p. 331.
- ¹¹ Mihai Eminescu, *Fragmentarium*, București, 1981, p. 159-160.
- ¹² Mihai Cimpoi, *Europa, sarea Terrei*, Ed. Ideea Europeană, București, 2007, p. 92.
- ¹³ Mihai Eminescu, *Influența austriacă asupra românilor din Principate*, în *Timpul*, 1 august 1876.
- ¹⁴ Mihai Eminescu, *Opere*, X, p. 259.
- ¹⁵ Mihai Eminescu, *Opere*, X, p. 259.
- ¹⁶ *Neutralitatea teritoriului român*, în *Timpul*, 13 aprilie 1877.
- ¹⁷ *Lucrarea se află într-unul din caietele lui Eminescu, cuprinzând 16 foi și este încorporat în manuscrisul miscelaneu 2257.*